

DEN SOVJETISKE STRAFFERETSPLEJE UNDER ÆNDRING – GENSKABELSE AF DOMSTOLENES FUNKTION

Af N. G. СТОΙΚΟ

Det er velkendt, at hovedrollen i strafferetsplejen spilles af domstolene. Det er derfor ingen tilfældighed, at retsplejereformen i Sovjetunionen brød igennem på dette område. Men hvad er baggrunden for det, der skete?

Tidligere var der en samfundsmæssig og økonomisk stagnation. Indtil Gorbachev er den sovjetiske historie præget af den såkaldte parti-stat. I praksis betød det en sammensmeltning af den udøvende magt, domstolene, lovgiveren og den politiske magt. Loven og hele retsapparatet hæmmede den samfundsmæssige udvikling¹. Det blev påstået, at den sovjetiske ret var en socialistisk ret, der afspejlede folkets vilje². I virkeligheden afspejlede den partiapparatets vilje. At retten skulle være i højsædet var i denne situation en illusion for folket. Domstolene og de øvrige dele af retsvæsenet blev brugt som et instrument til undertrykkelse af enhver fare for apparatets interesser. Generelt blev almindelige menneskers interesser ignoreret eller givet en underordnet plads. Det klareste eksempel på retspolitik i apparatets interesser var brugen af straffesystemet over for nogle menneskers progressive økonomiske aktiviteter. Disse ville have været i klar strid med parti-statens administrative diktatur. Ærlige og begavede mennesker er ofte blevet anklaget på et lovstridigt grundlag i det bureaukratiske systems interesser.

Et eksempel på dette er *Surgutsky-sagen*. Den dygtige direktør for et landbrug protesterede åbent mod, at førstesekretæren i den lokale partikomiteé blandede sig i landbrugets økonomiske anliggender. Som følge heraf blev direktøren afskediget, udstødt af partiet og tiltalt. Her ser vi det hele: såvel arrestationen efter ordre fra den lokale partileder som apparatets interne solidaritet, frygten o. s. v. Til sidst sejrede retfærdigheden, og direktøren blev rehabiliteret. Men hvordan skal man opgøre de personlige, samfundsmæssige og økonomiske tab?³

I dag er det åbenbart, at en ændring af samfundet til en retsstat forudsætter radikale reformer af det politiske og økonomiske system. Demokratisk socialisme kræver som et minimum en fri markedsøkonomi og en accept af pluralisme såvel med hensyn til meninger som med hensyn til handlinger⁴. Markedet vil fremkalde forskellige former for økonomiske goder og samfundsmæssige

* Forfatteren er ansat ved Krasnoyarsk Universitet. Han har været på studieophold ved Kriminalistisk Institut, København, 1989–90. Oversættelse ved redaktionen.

kræfter, som afspejler interesserne. Pluralisme vil bringe det kommunistiske partis monopol til ophør. Det er et reelt grundlag for skiftet til en retsstat gennem ændringer af domstole og lovgivning.

Således er reformerne af retsvæsenet baseret på politiske og økonomiske hensyn. Der er imidlertid også grunde, som er direkte knyttet til strafferetsplejen.

For det første er der mængden af og stigningen i kriminaliteten. Antallet af forbrydelser steg fra 1 mio. i 1970 til 1,5 mio. i 1980 og mere end 2 mio. i 1983. Den årlige stigning var ikke mindre end 4 % i den foregående 20 års periode, men allerede i 1988 var den 28 %, og i 1989 33–34 %. I denne periode steg antallet af forbrydelser per 100 000 indbyggere fra 395 til 654. I de første 10 måneder af 1989 blev der registreret 1 988 881 forbrydelser⁵.

For det andet er der straffesystemets manglende effektivitet. I de første 11 måneder af 1989 var anklagemyndigheden ude af stand til at finde de forbrydere, der havde begået 780 000 forbrydelser (dobbelte så mange som i den tilsvarende periode i 1988). I løbet af 6 måneder i 1989 blev det afsløret, at 26 000 anmeldelser ulovligt var blevet afvist af myndighederne. 16 000 embedsmænd fik disciplinære og strafferetlige sanktioner, herunder 200 personer, der havde begået forbrydelser⁶. Under appel blev 81,1 % af dommene fra de russiske underretter stadfæstede i 1986 og 79,5 % i 1987. Under appel fra de højere domstole i Sibirien, Det fjerne Østen og Moskvaområdet blev 80,3 % stadfæstet i 1986 og 75,1 % i 1987⁷; fra de russiske blev 11 500 domme omstødt eller ændret i 1987. Derefter steg antallet af afgørelser, som blev omstødt eller ændrede i kassationsretten til 57,5 % i 1988⁸. I 6 måneder i 1989 omstødtes eller ændredes 15 000 uretfærdige domme ved de sovjetiske domstole efter påstand herom fra anklagemyndigheden⁹.

Disse statistikker kommer imidlertid ikke engang nær sandheden. Der er skjult kriminalitet i samfundet og skjulte fejl i det straffeprocessuelle system. I en undersøgelse af I. Martynchik mente 100 % af anklagerne, at domstolens niveau var tilfredsstillende; blandt advokater deltes denne opfattelse af 33 %; 66 % mente, at det var lavt; og kun 6,6 %, at det var højt¹⁰. I en anonym undersøgelse blandt højesteretsdommere i unionen og de autonome republikker gav disse udtryk for, at de antog, at antallet af urigtige og ulovlige afgørelser i virkeligheden var 40 % højere end de registrerede tal¹¹.

Det er vigtigt at analysere baggrunden for denne tilstand i Sovjetunionens strafferetspleje.

Inden for lovgivningen dominerede dogmatiske opfattelser, fundamentale principper og teoretiske begreber uden sammenhæng med samfundslivet.

Gennem lang tid har man i Sovjetunionen set kriminalitet som en følge af »den gamle kapitalistiske verden«. Ud fra et dogmatisk synspunkt var det ude-

lukket, at »den nye socialistiske verden« kunne rumme grunden til kriminalitet. Under Stalin blev derfor mange almindelige forbrydere erklæret for samfundsfjender i ordets politiske forstand. Under Khrushchev førte synspunktet til afskaffelse af retsorganer og masseløsladelser af farlige kriminelle fra straffekolonier. Under Breznev gav de dogmatiske opfattelser sig udtryk i en ligestilling af politiske forbrydere og moralsk defekte eller almindelige forbrydere og en begrænsning af virksomheders, embedsmænds og personers økonomiske uafhængighed.

Denne situation findes stadig inden for retsideologien.

For eksempel er princippet om valg af dommere rent formelt. I virkeligheden udpeges dommerne. Det lokale retskontor (der er en administrativ myndighed underordnet den lokale Sovjets eksekutivkomité og justitsministeriet) sætter kun én kandidat på stemmesedlen. Som regel ved hovedparten af vælgerne ikke engang, hvem der er deres kandidat. På denne måde ødelægges ideen om domstolen som en demokratisk institution. I denne henseende er den sovjetiske forfatnings nye regler om valg af dommere gennem sovjetterne langt fra at være en demokratisering.

I praksis krænkes også forfatningens princip om, at en anklaget person skal betragtes som uskyldig indtil dommen. I virkeligheden underkastes sigtede og tiltalte på ganske samme måde som dømte barske indgreb, herunder forholdsregler for at stoppe kriminelle aktiviteter (varetægt og anholdelser). Ideen om at tvangsindgreb under straffesagens gang skal have et specialpræventivt formål er en illusion. Formentlig er disse formål allerede for lang tid siden blevet erstattet af formål af pønal karakter. Dette gælder ganske særligt forholdene for ikke-dømte fanger i det såkaldte SIZO (varetægtsfængsel). Forholdene opfylder ikke kravene i FNs standardminimumregler fra 1955. Det er ofte således, at fangerne ikke har deres eget soverum. Forfatteren af denne artikel besøgte i 1976 et varetægtsfængsel. I hver eneste celle var der et antal ikke-dømte fanger. Endvidere var der i hver celle, hvor der sad unge, også en voksen berigelseskriminel. Det var meningen, at den voksne skulle opretholde disciplin i cellen.

Strafudmålingen, som den fremstår i straffelov og retsplejelov, er baseret på myter og illusion. I virkeligheden er den kun udtryk for gengældelse. Andre formål – resocialisering – tillægges ingen vægt i langt hovedparten af sagerne. Man ser da også høje tal for recidiv, en stigning i antallet af professionelle kriminelle og kriminelle grupper. Af de dømte i 1988 var 40 % recidivister. Ved udgangen af 1989 var der i de sovjetiske straffekolonier 310 000 fanger med mere end 2 tidligere domme. I 1988 blev der registreret 1000 kriminelle grupper (svarende til straffelovens 'banditizm'), og i 1989 1600. Den samlede stigning i antallet af forbrydelser viser, at den tilsigtede almen- og specialprævention ikke nås i virkeligheden. Det er ingen tilfældighed, at plyndringer, røverier og tyverier udgjorde 66–67 % af alle forbrydelser begået i 1989. Stigningstakten i de nævnte

forbrydelser er mere end 60–70 %. Dertil kommer 200 000 forbrydelser begået af mindreårige i 1988 og 242 000 i 1989¹². Der er talrige overtrædelser af straffeloven og andre regler i straffekolonierne.

Den praktiserede gengældelse er således ikke effektiv som kriminalitetsbekæmpelse¹³. Sanktionerne er blot »lovlige« vold mod de kriminelle. Den hidtidige praksis har vist det amoralske i denne fremgangsmåde. Det strafferetlige ansvar bliver til en kriminel viktimisering. De mange kriminelle bliver til ofre for kriminalpolitikken gennem lovgivningen og forholdene i straffekolonierne (begrænsninger i korrespondance, i besøg, i adgang til at modtage ting fra hjemmet, i muligheden for at købe mad o.s.v.). For eksempel bliver børn i 14 års alderen idømt lange frihedsstraffe (3, 5, 8 og 10 år) for bagatelagtige tyverier i henhold til Stalins lov fra 4. juni 1947¹⁴. Hvor mange børn er blevet ledt ud i ny kriminalitet af denne lov?

Forholdene i de sovjetiske straffekolonier opfylder selv ikke i dag FNs standardminimumskrav. Det gælder først og fremmest med hensyn til leveforholdene og forplejningen. Det er en kendsgerning, at straffafsoning i Sovjetunionen skader helbredet (det psykiske eller det fysiske). En gengivelse af standardminimumreglernes krav til bygninger og mad ville være en hån mod en sovjetisk fange. Der foregår desuden psykiske krænkelser, f. eks. gennem kravet om, at fanger skal tage deres hue af for alle ansatte.

Et indtryk af tilstandene kan fås gennem den franske film om kolonien »Perm 35«, skønt tilstandene i denne koloni for statsfarlige forbrydere er bedre end i kolonierne for almindelige kriminelle.

En sovjetisk journalist skulle beskrive situationen i en straffekoloni for ud-lændinge. Han havde ikke fået taget et billede af fangerne på vej ind i et værksted og spurgte, om de kunne bringes ud og ind igen. »Nej!«, lød svaret. »De ville straks skrive til deres konsulater og klage. Hvis det blot havde været vore egne folk. Dem havde jeg kunnet stille op og bringe ud og ind 5 gange, hvis det blev ønsket«¹⁵.

Arbejdsforholdene i de sovjetiske straffekolonier opfylder heller ikke kravene i standardminimumsreglerne. Fangernes interesser underordnes koloniens økonomiske behov. Det må erindres, at den såkaldte fangeøkonomi er en ganske stor del af den totale sovjetiske økonomi.

Disse og andre forhold i forbindelse med den pædagogiske uvidenhed hos dele af personalet skaber et gensidigt had mellem fanger og personale. En af disse sagde til mig: »Jeg kunne godt tænke mig at skyde alle fangerne i denne koloni«. En tidligere fange sagde til mig (idet han brugte et meget stærkt russisk udtryk), at de »behandlende« metoder i virkeligheden består i systemets ydmygelse af menneskene.

Formentlig er det således, at det sovjetiske strafferetlige system længe har set alle fanger som samfundsfjender. Uheldigvis er det en meget kostbar fejltagelse,

som man først på det seneste er blevet opmærksom på i vort strafferetlige system. De eksisterende teoretiske opfattelser af de sovjetiske domstoles rolle i samfundet er utilstrækkelige. Der er to ekstreme opfattelser, der kan tænkes som løsning på dette problem.

Efter den første opfattelse er det retsvæsenets opgave at nå en afbalanceret afgørelse af krav fra to stridende parter, staten og den tiltalte¹⁶. Således er en konflikt mellem personlige interesser blevet gjort til en konflikt mellem staten og de personlige interesser. Hvad mere er: på denne måde har staten taget offerets plads i straffeprocessen (som Nils Christie har skrevet om det med hensyn til de vestlige retssystemer)¹⁷. Ud fra dette synspunkt har den tiltalte og anklageren (som statens repræsentant) samme rettigheder, midler og muligheder under sagens gang. Dette er i virkeligheden kun fiktion¹⁸. Realiteten er, at lige rettigheder under domsforhandlingen ikke kan kompensere for forskelle med hensyn til rettigheder og muligheder under efterforskningen. Dette gælder særligt med hensyn til indsamlingen af bevismateriale. Hverken sigtede eller tiltalte kan anvende de midler, som efterforskeren eller anklageren kan, for at fremskaffe bevismateriale.

Efter den modsatte opfattelse er det retsvæsenets opgave at bekæmpe kriminalitet, og dette er domstolens hovedopgave¹⁹. Kampen mod kriminalitet er imidlertid det generelle mål for hele retsapparatet, og enhver gren må have et mere specielt formål, eftersom mulighederne for at nå det fælles mål er afhængige af hvilke myndigheder, der er tale om. Ellers gøres domstolene til organer for gengældelse og repression. Dette er grunden til, at domstolene først og fremmest skal beskytte såvel offerets som den tiltaltes retlige interesser, og først derefter skal fremme statens almene interesser. I dag er det imidlertid det modsatte, der sker i U.S.S.R.; domstolene sætter statens interesser over de individuelle interesser.

Det er derfor ingen tilfældighed, at de sovjetiske domstole i almindelighed ikke kan klare opgaven at administrere retfærdighed. Kraftig aktivitet hos domstolene under behandlingen af sagen skaber en kraftig passivitet hos offeret og hos den tiltalte, der ikke kan forsvare deres interesser effektivt, hvis domstolen er optaget af de modstående parter's legale position. Såvel offerets som den tiltaltes interesser skubbes bort, og begge parter bliver kun nogle formelle objekter i domstolens aktiviteter.

Inden for retspsykologien ser man, at retten anfægtes gennem dommeres og andre myndigheders brud på regler, accept af ulovlige midler og dårligt kendskab til lovgivningen.

Mange forfattere har gennem lang tid bemærket skævheder i den sovjetiske strafferetspleje. Der er modvilje mod argumenter, der fremføres af de tiltalte,

overensstemmelse mellem anklagemyndighedens påstande og domstolenes afgørelser, favorisering af anklagere og andre uligheder²⁰.

Lidt efter lidt mindskes disse gamle svagheder, men reformerne har ikke været nogen stor succes. Grunden hertil er formentlig, at så mange jurister mener, at alle midler er tilladelige i kampen mod kriminalitet.

For at undersøge rigtigheden af denne påstand anvendte V. Kogan de følgende data. Han interviewede 212 dommere, 68 efterforskere og 64 anklagere. Henholdsvis 28,3 %, 22,1 % og 20,3 % gik ind for et jurysystem i sager, hvor maksimalstraf kan anvendes (livsstraf eller 10–15 års fængsel; se om gældende ret nedenfor). Tilhængerne og modstanderne af jurysystemet blev også spurgt, om de kunne tilslutte sig følgende påstande:

1. Det sovjetiske strafferetlige system er fundamentalt i orden. Det eneste problem er, at der er behov for flere erfarne specialister (henholdsvis 36 % og 24,7 % var enige).
2. Der er mange ubrugelige regler inden for strafferetsplejen (46 % og 24,7 %).
3. Anklageren kan på samme tid opfylde to krav under sagens gang: såvel sikre, at rettigheder respekteres, som at der bliver straffet (22 % og 5,6 %).
4. Forsvarenen bør først anvendes, når der er rejst tiltale (52 % og 23,6 %).
5. Varetægtsfængsel skal anvendes i samme omfang over for mistænkte og tiltalte (38 % og 22,5 %).
6. Det er ikke nødvendigt, at vidner kan fritages for at besvare spørgsmål vedrørende dem selv, deres familie og deres nære venner (46 % og 24,7 %).
7. Dødsstraffen bør anvendes i samme omfang i fremtiden (50 % og 25,8 %).

Det var herefter V. Kogans opfattelse, at dommere og andre jurister har autoritative (foruden demokratiske) mål²¹.

I denne sammenhæng er det interessant, hvorledes myndighedspersonerne opfatter art. 150 i den russiske strafferetsplejelov. Efter denne bestemmelse skal den pågældende udspørges af efterforskerne, så snart der er rettet mistanke mod ham. Det betyder, at efterforskeren skal sikre den mistænkte rettigheder (art. 77). For at dette kan gennemføres, må den mistænkte naturligvis have tid til at forberede sig på forhøret. Ellers tvinges han til at afgive forklaring under ugunstige omstændigheder eller til at nægte at udtale sig. Dette sker imidlertid ikke i praksis. I en undersøgelse, som jeg selv har foretaget, af 183 personer var der kun én efterforsker, der oplyste, at han gav den sigtede mulighed for at forberede sig på forhøret. For hovedparten var spørgsmålet om, hvad de ville gøre, hvis den pågældende krævede tid til at forberede sig, uventet. 106 svarede, at de ville afslå kravet, 70 ville acceptere det, og 6 ville meddele det til anklageren. Én kunne ikke besvare spørgsmålet. (Alle udspurgte var eksterne jurastuderende på Krasnoyarsk Universitet, som blev interviewet under seminarer i årene 1982–88). Det er åbenbart, at dette viser en anklager-partiskhed.

Dette blev også konklusionen på en undersøgelse af 42 tilsvarende studerende i 1989. 27 af dem mente, at deltagelse af advokater under efterforskningen ville hindre dem i at finde sandheden. Det er næppe en tilfældighed, at kun 16,2 % af de 120 interviewede dommere mente, at forsvarere er et gode under rettergangen²².

Disse data viser, at de gamle stereotyper fra Stalins tid overlever²³. Det er formentlig stadig kun en minoritet af sovjetiske jurister, der går ind for væsentlige ændringer af det reelle politisk-juridiske system. På den anden side er der en overvægt af folk, som vil forbedre det. Det er en farlig illusion at tro, at dette er muligt. Det nuværende system er baseret på en administrativ, ministeriel sagsbehandlingsform; det var den, der skabte Stalins undertrykkelse og siden den samfundsmæssige stagnation.

Jeg fik dette bekræftet gennem et spørgeskema til 95 tredjears jurastuderende på Krasnoyarsk Universitet i 1989. Studenterne skulle fortælle, hvilke reformer de fandt vigtigst inden for strafferetsplejen:

1. At øge respekten for domstolene.
2. At styrke lovens betydning.
3. At bekæmpe de administrative myndigheders tyrani.
4. At sikre reel uafhængighed for dommerne.
5. At ændre domstolenes sagsbehandlingsformer.
6. Andet.

For flertallet af de studerende (70 %) var de vigtigste reformer nr. 2 og 6, for mindretallet (23 %) nr. 5 og 3. Det betyder selvfølgelig ikke, at den ovennævnte illusion med hensyn til forbedring af det reelle politisk-legale system ikke kan overvindes. Det er væsentligt, at den hidtidige direktiviske styreform, som har haft så forfærdelige konsekvenser for folk, ikke genskabes.

Strafferetsplejens myndigheder og domstolene har været præget af, at der manglede en klar udskillelse af anklagemyndigheden, således at såvel anklagemyndighed som domstole smeltede sammen med den udøvende magt.

Der er tre myndigheder inden for strafferetsplejen, efterforskeren, anklageren og domstolen. Efter lovens ord er de uafhængige, jfr. den russiske strafferetsplejelovs art. 16, 25 og 127. Men det almindelige princip gennembrydes af specialregler.

For eksempel kan efterforskeren ikke indbringe en sag for domstolene uden anklagemyndighedens samtykke (art. 214). En overordnet anklager kan udelukke en efterforsker fra en sag og udpege en anden til at afslutte den indledte efterforskning (art. 127). På den anden side er anklageren afhængig af efterforskningens resultater, fordi han godkender og understøtter tiltalen ved domstolene. Det er en kendsgerning, at anklagerens stilling skabes gennem efterforskningen.

Derfor kan en anklager normalt ikke indestå for rigtigheden af, hvad der sker under en domsforhandling.

Loven kan ikke beskytte domstolene mod påvirkninger fra efterforsker og anklager. Den skal vurdere resultaterne af efterforskningens forhold til virkeligheden. Således vil domstolene i almindelighed være enige med efterforskningen for så vidt angår skyldspørgsmålet.

På den anden side kan domstolene kræve en ændring af efterforskerens og anklagerens påstand. Domstolen har ret til at sende en sag tilbage til fornyet efterforskning, til at stoppe en sag uden domsforhandling (art. 232). Hverken efterforskeren eller anklageren kan regne sikkert med sagens gennemførelse. Loven tvinger dem til at tilpasse sig domstolene.

Det er derfor vanskeligt at sikre den personlige integritet, rettigheder og individernes lovlige interesser under straffesagens gang. Derudover bliver situationen værre, fordi loven gør de øvrige aktører i straffesagen næsten ganske afhængige af de implicerede myndigheder. F. eks. er vidnets rolle i sagen helt afhængig af de beslutninger, der træffes af efterforskeren eller andre myndigheder (art. 53).

Det generelle billede kompletteres af disse myndigheders afhængighed af centraladministrationen. Enhver lokaladministration har afdelinger for indre anliggender og justits. Disse lokale afdelinger var underordnede såvel de lokale eksekutivkomiteer som de relevante ministerier. Sågar advokatsamfundene var under den udøvende magts indflydelse (art. 16 i den sovjetiske advokatlov). Anklagemyndigheden er omvendt også inddraget i den udøvende magt (gennem økonomisk assistance, anklagere indvalgte i forskellige sovjetter, medlemskab i kommissioner m. m.).

Dette kan virke trivielt, og som udtryk for at loven ikke er ganske perfekt. Men disse trivialiteter er det legale grundlag for beskyttelsen af bureaukratiets interesser og for tyraniet mod borgerne.

De mest negative faktorer *inden for domstolene og de øvrige retsmyndigheder* er konformisme, retskrænkelser og den autokratiske indflydelse fra parti, sovjetiske ledere og funktionærer.

Bureaukratiseringen af partiet og de sovjetiske myndigheder, der er foregået gennem årene med social stagnation, har også påvirket retsvæsenet. Retssystemet giver i hovedsagen retfærdighed og retsbeskyttelse til socialt privilegerede grupper. På den anden side begyndte domstolene at arbejde med statistiske oplysninger, men erstattede dette med retfærdighedens ædle formål²⁴. Og det bliver naturligvis så således, at dommerne kun kan gennemføre den »højeste« vilje. Som det er blevet sagt om disse øvrigheds personer: Det er en børneleg for dem at krænke loven, men de kan ikke krænke hoveder²⁵. Det autokratiske

ledelsessystem behøver bureaukrater og »blinde« personer til at føre beslutningerne ud i livet. Det er naturligt, at den væsentligste kvalifikation for dommerne og for hele domstolssystemet har været dens evne til at gennemføre »den officielle linje«. Af dette følger domstolenes totale ansvarsfrihed for massive krænkelse af retten og for en fejlagtig kriminalpolitik²⁶. Det vides, hvad der sker med opsætsige dommere: fjernelse fra valglister, afskedigelse fra domstolene, forfølgelse af administration, parti og endog strafferetligt. Som eksempel kan bruges dommer *A. Lyasho*, som i 1986 frifandt 3 personer og besluttede yderligere efterforskning i 13 straffesager. Som følge heraf blev han slettet på valglisten²⁷.

Således er de negative træk ved det sovjetiske retssystem betinget af den konservative administration, herunder domstolenes egen administration, og påvirkningen fra visse sociale grupper og myndighedspersoner.

På det sidste er bureaukratiseringen af de sovjetiske domstole (og andre retsmyndigheder) blevet bremsset, i hovedsagen takket være glasnost-politikken. En virkelig magtadskillelse er ved at blive gennemført overalt (f. eks. mere demokratiske valg til republikkernes højesteretter). Kriminalpolitikken liberaliseres (f. eks. af de 1 988 881 kriminelle, der blev registreret i de første 10 måneder af 1989, blev der kun pålagt strafansvar for 59,9 %²⁸). Der forberedes ændringer i liberal retning af hele lovgivningen. For kort tid siden antog U.S.S.R.s højesteret en lov for dommere, der giver et retligt grundlag for at beskytte domstolene mod illegal aktivitet fra administrationen og dennes embedsmænd (det er et egentligt grundlag for at gennemføre magtadskillelse). En ny regulering af juridiske organisationer i U.S.S.R. og republikkerne har fastlagt advokaternes deltagelse i efterforskningsfasen (fra anholdelsen, tilbageholdelsen eller sigtelsen) (art. 14). Der indføres jury, når der kan blive tale om livsstraf eller mere end 10 års fængsel (art. 11)²⁹. De retslige organer søger klart at opnå organisatorisk uafhængighed. De sovjetiske advokater gjorde i 1989 et alvorligt forsøg på at gennemføre et skift fra at være et offentligt organ til at blive en civil sammenslutning. Desværre gav den nye advokatsammenslutning dem ikke større uafhængighed. Sagen er, at justitsministeriet kontrollerer sammenslutningen og hindrer ethvert initiativ nedefra. Grunden hertil er for det første at beskytte de bureaukratiske interesser. For det andet er det frygten for at tabe evnen til at kontrollere kriminaliteten. Dette sidste var sandsynligvis grunden til, at der blev skabt »midlertidige komiteer« til kamp mod kriminalitet. Disse komiteer består af lederne af forskellige retsmyndigheder under forsæde af centraladministrationen. Dette er uigennemtænkt og i strid med den politisk-retlige reform, eftersom det i hovedsagen kun ændrer loven formelt, og kun er en begyndelse til reelle ændringer i strafferetsplejen.

Til trods for det nævnte har advokaterne skabt mange kooperative retshjælpsorganer for befolkningen (et sådant blev lavet i 1988 af studerende og lærere ved Krasnoyarsk Universitet).

Et af de erklærede mål med retsplejereformen var at gennemføre et samlet og uafhængigt efterforskningsorgan³⁰. Dommerne har givet udtryk for behovet for uafhængighed. F. eks. har præsidenten for U.S.S.R.s højesteret, *E. Smolentsev*, givet udtryk for, at domstolens afhængighed af administrative myndigheder (i særdeleshed justitsministerierne) er en klar fravigelse af beslutningerne på den XIX. partikonference.

Dette er imidlertid kun ændringer i den formelle lovgivning, og kun en begyndelse til ændringer af realiteterne i strafferetsplejen.

I almindelighed gennemføres de politisk-legale ændringer under henvisning til, at humanistiske værdier skal have fortrin frem for andre (klassen, staten o.s.v.). Det er velkendt, at den sovjetiske strafferetspleje (herunder domstolene) længe har ignoreret disse værdier. Før dette kan ændres, må domstolens mål ændres til en mekanisme, der fremmer egentligt personligt ansvar (især med hensyn til resocialisering og kriminalforsorg).

Ideerne om almenprævention og individualprævention skal overføres fra strafferetten til strafferetsplejen. Således skal man, i overensstemmelse med den berømte skandinaviske kriminolog, *Nils Christies* opfattelse, overføre konflikten mellem de kriminelle og ofrene fra strafferettens område til strafferetsplejens. Domstolens opgave i denne forbindelse skal være at skabe samfundsmæssige kontakter og interesser for såvel ofre som tiltalte, at erkende det samfundsmæssige tab på grund af kriminalitet, at få parterne til at indse og forstå farerne ved tabene for samfundet og dem selv³². *Nils Christie* giver imidlertid ingen konkrete fremgangsmåder til at opnå disse mål. Det ser ud som om, han blot håber på det gode naboskab. Det er min opfattelse, at midlerne til at nå disse mål findes i den konstruktive psykologi. Inden for den nyudviklede psykologiske videnskab og praksis findes det teoretiske og praktiske grundlag for nye psykiske mekanismer til erkendelse og selvregulering, således at personen kan opbygge en psykisk selvperfektion³³. Det er netop, hvad strafferetsplejen har behov for.

Denne fremgangsmåde betyder, at dommeren som repræsentant for strafferetsplejen skal have en bestemt plads. Han må:

(1) have et bredt og dybt kendskab til materiel ret og retspleje; være opmærksom på de samfundsmæssige behov inden for retten; have en overbevisning om humanistiske værdier inden for loven, og vide hvorledes disse kan føres ud i livet,

(2) forstå at loven kun er en formel ramme, der må bruges funktionelt til at skabe den tilstræbte retspleje; kende til at lovens anvendelse afhænger af den almindelige og den personlige kultur og uddannelse (herunder retskultur og juridisk uddannelse),

(3) identificere sig med samfundet; hans idealer skal være i overensstemmelse

med samfundets; føle sig som en forkæmper for retfærdighed mellem menneskene.

Øvrighedspersonen, som påtager sig dette, må have som mål at gøre det gode (i ordets vide forstand). Gengældelse og hævn må underordnetes resocialisering og genoplæring som mål.

Det er vigtigt, at hans arbejde både rummer en erkendelse af livssituationerne som forbrydelser og som resultater af og personlige (og samfundsmæssige) egenskaber ved forbryderne. Det er vigtigt, at opgaven ses som en afgørelse af konflikter. Her er konflikten skabt af kriminaliteten. Den må løses gennem samtale i overensstemmelse med parternes vilje og til gensidig tilfredsstillelse³⁴.

Den nævnte samtale kan kun på en ufuldstændig måde finde sted inden for strafferetsplejens rammer. Enhver postkriminal situation ændrer samtale grundlag. Behandlingen i det strafferetlige system ændrer derfor også dette, selv om den prøver at genskabe den oprindelige situation gennem efterforskningen. De voksende konflikter har en skarp og destruktiv virkning på processen. Hvad kan vi gøre for at hindre dette?

Den traditionelle måde består i en nøje overholdelse af retsplejens regler, respekt for rettens og samfundets idealer og kultiveret behandling af deltagerne i sagen. En anden (og mere effektiv) måde er at *organisere en substantiel, positiv konflikt*. For at dette skal kunne lade sig gøre, må der være samsvar mellem processens ydre form (den juridiske ramme) og de virkelige behov i de konkrete sager.

Den positive konflikt kan f. eks. bygge på samspillet mellem anerkendelse af forbrydelsen i livssituationen og studiet af personlige (og samfundsmæssige) kvaliteter hos de tiltalte³⁵. Konflikter kan komme til syne i forskelle på og forbindelser mellem moralsk-juridiske vurderinger af handlingen og personen (gengældelse) og moralsk-psykologiske (resocialisering og genoplæring). Derfra skal konflikten udvikles til erkendelse hos offer og tiltalte af kendsgerninger formidlet af den professionelle dommer. For at gøre det muligt må dette alternative træk ved straffesagen fremhæves. Psykologen må bringes ind i sagen som en specialist, der kan hjælpe til med at få den positive, egentlige konflikt skabt og til at finde deltagerens personlige kvaliteter. Dommeren er ansvarlig for udviklingen i løbet af sagen og for at ændre dennes forløb på en måde, der ændrer parternes adfærd. Det er betingelsen for, at begge parter kan ændre position fra rollen (den formelle funktion) til det egentlige (det ikke-formelle).

Dette er hovedgrundlaget for en substancial ændring af den sovjetiske strafferetspleje.

Adresse: Doc. N. G. Stoiko

Law Faculty, Krasnoyarsk State University
Svobodny 79, Krasnoyarsk 62, 660062 U.S.S.R.

Noter

1. Materialy XIX Vsesoyuznoi Konpherentsyi KPSS. M., 1988.
2. Kovalenko A. O sotsialisticheskom pravovom gosudarstve. Sovetskaya Yustitsiya, 1988, N 16, s. 2-3.
3. Abakumov I., Diemin Ph. Delo Surgutskogo. Izvestiya, 25 iyulya, 1987.
4. Kudryavtsev V. Na puti k pravovomu gosudarstvu. Pravda, 11 yanvarya, 1990.
5. Izvestiya, 15 noyabrya, 1989; Pravda, 23 dekabrya, 1989.
6. Pravda, 23 dekabrya, 1989.
7. Kalamaev L. Nedostatki i oshibki v rassmotrenyi ugolovnykh del po pervoi instant-syi. Sovetskaya Yustitsiya, 1988, s. 10.
8. Smolentsev E. Zadachi sudov po sovershenstvovaniyu pravosudiya. Sovetskaya Yu-stitsiya, 1988, N 20, s. 8.
9. Pravda, 23 dekabrya, 1989.
10. Martynchik E. Avtoritet Sovetskogo suda: mnenie proffessionalnykh yuristov. Sovet-skaya Yustitsiya, 1988, N 16, s. 9.
11. Petrukhin I. L. O nezavisimosti i samostoyatelnosti organov ugolovnogogo sudoproiz-vodstva. Aktualnye problemy sovetskogo ugolovnogogo protsesssa. Sverdlovsk, 1987, s. 14.
12. Pravda, 23 dekabrya, 1989.
13. Sakharov A. B. O lichnosti prestupnika i prichinakh prestupnosti v SSSR. M., 1961, s. 23.
14. Ob ugolovnoi otvetstvennosti za khishchenie gosudarstvennogo i obshchestvennogo imushchestva. Ukaz Prezidiuma Verkhovnogo Soveta SSSR. Vedomosti Verkhov-nogo Soveta SSSR, 1947, N. 19.
15. Radyshevsky D. Zone. Moscow News, December 3, 1989.
16. Polyansky N. N., Strogovich M. S., Savitsky V. M., Melnikov A.-A. Problemy sudeb-nogo prava. M., 1983.
17. Christie N. Predely nakazaniya. M., 1985, s. 99 (Limits to Pain).
18. Dayev V. G. Vzaimosvyaz ugolovnogogo prava i protsesssa. Leningrad, 1982, s. 93.
19. Arsenyev V. D., Zablotsky V. G. O nekotorykh seryeznykh nedostatках v issledo-vanii problem sovetskogo ugolovnogogo sudoproizvodstva. Problemy dokazatelstvennoy deyatelnosti po ugolovnym delam. Krasnoyarsk, 1987, s. 5-16.
20. Lukashevich V. Z. Garantii prav obvinyaemogo v sovetskom ugolovnom protsesse. Leningrad, 1959; Leonenko V. V. Proffessionalnaya etika uchastnikov ugolovnogogo sudoproizvodstva. Kiev, 1981.
21. Kogan V. Sudebnaya rephorma: kto za chto? Sovetskaya Yustitsiya, 1988, N 19, s. 21-22.
22. Mysli o pravosudii. Sovetskaya Yustitsiya, 1988, n 16, s. 6.
23. S. st.
24. S. st.
25. Vakhmyanin G. Skhvatka s bezzakoniem. Pravda, 14 oktyabrya, 1987.
26. Kogan V., Bobotov S. i dr. Kakoy my vidim sudebnuyu rephormu? Izvestiya, 18 oktyabrya, 1988.
27. Strelkov V. Vinovnym priznan sudiya. Pravda, 18 avgusta, 1987.
28. Izvestiya, 23 noyabrya, 1989.
29. Izvestiya, 16 noyabrya, 1989.
30. Materialy XIX Vsesoyuznoi Konpherentsii KPSS. M., 1988.
31. Smolentsev E. Garantirovat sudu nezavisimost. Izvestiya, 19 noyabrya, 1988.
32. Christie N. Predely nakazaniya. M., 1985, s. 99-100 (Limits to Pain).
33. Konstruktivnaya psikhologiya – novoe napravlenie razvitiya psikhologicheskoi nauki i praktiki. Materialy I nauchno-prakticheskoi konpherentsii. Krasnoyarsk, 1989.
34. Khasan B. I. Ponyatiynaya skhema i osobennosti konphlikta na predvaritelnom sledstvii. Problemy psikhologii v sledstvennoi deyatelnosti. Krasnoyarsk. 1986.
35. Pomrenin K. G. Sostyazatelnost v sovetskom ugolovnom protsesse. Diplomnaya rabota. Rukovoditel A. S. Barabash Krasnoyarsky Universitet. Krasnoyarsk, 1986.